

надійні правові запобіжники дискримінації за світоглядною та віросповідною ознакою.

5.4. Вироблення надійних правових та адміністративних механізмів попередження і недопущення на місцях практики прихованої нетолерантності (при поверненні культових будівель та майна, визначенні питань правонаступництва релігійних громад, реєстрації нових релігійних організацій, виділенні земельних ділянок під будівництво та ін.).

5.5. Всебічне заохочення практики діалогу, переговорного процесу між конфліктуючими сторонами у релігійній сфері.

5.6. Підвищення рівня об'єктивності, глибини, інформаційної насиченості, професійного рівня матеріалів щодо релігійної сфери, міжконфесійних відносин у засобах масової інформації та ін.

Керівник Відділення релігієзнавства ІФ НАН України

5.4 ХРИСТІЯНСЬКА ЕТИКА НЕ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ (Павло Павленко)

Експертний висновок на навчальну програму курсу «Християнська етика в українській культурі» для курсів підвищення кваліфікації підприємців за авторства К. Левківського, В. Даниленко та В. Мележик.

Згідно з Конституцією України (Стаття 35), «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви». Насправді це положення не працює, оскільки має один непрописаний «виняток», який дозволяє нехтувати ним і державникам, і церковникам. Суть цього «винятку» зводиться до наступного. Оскільки, з одного боку, Церква бере участь у житті держави і, відповідно, держава — в житті Церкви, а з іншого боку, Церква в особі віруючих як громадян України є частиною громадянського суспільства, то зафіксоване на рівні Конституції «відокремлення» Церкви від держави є, мовляв, винятково «інституційним», «формальним». На практиці ж Церква невіддільна від держави, як і держава від Церкви. Тому ні про яке «відокремлення» школи від Церкви мови не може бути в принципі: текст Конституції про «відокремлення» релігійної сфери від держави і школи від Церкви слід розуміти тільки, як «співпрацю» між ними.

Незважаючи на той факт, що Конституція України чітко прописує, що «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви», і церковниками, і деякими представниками влади, зокрема високопосадовцями, прощтовхується неконституційна ідея про якусь особливу «співпрацю» Церкви і держави у сфері світської освіти. Подібна «співпраця» буцімто зобов'язує світську школу запроваджувати

в навчальний процес низку дисциплін із вивчення християнства, зокрема православ'я. Такі предмети зазвичай різняться між собою лише назвами, за суттю вони подібні, оскільки спрямовані на викладання православного віровчення, православних традицій, обрядів, свят і звичаїв. Не є тут винятком і рецензований нами курс «Християнська етика в українській культурі».

Навчальна дисципліна «Християнська етика в українській культурі», за задумом її розробників, з одного боку, мусить сприяти «загальному зростанню ролі моралі в житті суспільства та подоланню міжконфесійних протиріч» (див. блок «Цілі і задачі курсу»), а з іншого боку, її «запровадження у навчальний процес ... слугуватиме підґрунтям задля реалізації навчально-виховних і культурологічних спрямувань у молодіжному середовищі» (див. блок «Пояснювальна записка»). Проте як, яким чином це буде «служувати», сприяти цьому «зростанню» – про це з програми не видно. Основні питання етики автори курсу зводять винятково до рівня міжлюдських відносин, до означення схем моральної поведінки православного вірянина, водночас залишаючи за межами і категорійно-понятійний апарат, і структуру етики, і ряд теоретичних питань – про походження, сутність, специфіку моралі, її роль в суспільстві, про закони її розвитку, про основні проблеми теорії моралі.

У блоці «Компетентності, що набуті особою після опанування теоретичного матеріалу курсу» бачимо ряд теоретичних положень, які, з одного боку, є суто релігієзнавчими, як то «дохристиянські політеїстичні релігії, загальні ознаки дохристиянських релігій»; «моральне вчення та сутність християнства»; «юрисдикція і юриспруденція принципу відокремлення школи від Церкви, а Церкви і релігійні організації від держави»), а з іншого боку, які стосуються етнології України, народознавства, етнології релігії («християнські релігійні та народні свята», «обрядові масові святкові заходи християнства», «сутність народного святкового календаря», «походження, розселення, характерні риси побуту, духовної культури українського етносу»). Яке все це має відношення до вивчення християнської етики, взагалі проблем етики – залишається тільки гадати. Натомість розробники переконані, що все це мусить допомагати опанувати даний курс, щоб особа, набувши «відповідних компетентностей, повинна вміти» (цитуюемо): «характеризувати дохристиянські політеїстичні релігії, загальні їх ознаки; пояснювати історичні витoki та сутність християнства як монотеїстичної релігії». Але для цього існують відповідні курси з релігієзнавства, культурології чи етнології?

Нерозкритість теоретичного змісту таких понять, як «етика», «мораль», «етикет» тощо зумовлює їх розмитість, часом уподібнення чомусь і тягне за собою довільне їх витлумачення. Так, одним із положень «Змістовного модуля 1» є «Морально-етичні цінності християнства». Однак при цьому жодного слова про те, що слід розуміти під

«цінностями», ні те, які «цінності» слід розуміти чи сприймати як «цінності християнства». Це ні на рівні модуля, ні загалом у Програмі не розкрито. Видно, що про «цінності» розробники мають надто поверхові уявлення, якщо аксіологічні проблеми вони ставлять в один ряд із положеннями про «історичні витоки та розвиток християнства в Україні як монотеїстичної релігії» і про «християнство у релігійному просторі світу». За таких розкладок розуміння «цінностей християнства» зводиться до обговорення «християнських орієнтирів людського життя», до повчань «про правильне життя», «про те, як не заподіювати шкоду іншим, жити в любові, гармонії та злагоді з людьми і навколишнім світом», до якогось проправославного дискурсу на тему «Бог дає людям моральний закон як знання про правильне життя»¹.

Поруч із цим, залишається незрозумілим, про які саме «біблійні або євангельські вислів-накази та вислів морально-побутового характеру» мова буде йти у «Змістовному модулі 3»? Принагідно зазначимо, слова «вислів» в українській мові немає, а є «вислови». Але мова зараз не про це. Автори курсу, видно, не в курсі, що являє собою «Біблія», а що таке «Євангелія». Читаємо: «біблійні або євангельські вислів-накази». Як це «або», ніби Євангелії не те складовою Біблії? – Це не зовсім одне й те ж само, навіть якщо й припустити, що євангельські тексти є частиною так званої «християнської Біблії». «Іудейська Біблія» (християнство називає її «Старий Завіт») суттєво відрізняється від писань Нового Завіту й передусім від Євангелій. До речі, з причини подібного незнання й відомі «Десять Заповідей» іудаїзму (Мойсеєве Десятислів'я, Декалог) часто виставляють, як «Десять Заповідей Християнства»² або навіть «10 заповідей Христа»³. Робиться це навмисно, щоб у такий спосіб замінити ними «Нагірну проповідь» Ісуса Христа (Євангелія від Матвія, розділи 5-7), настанови якої непопулярні серед християн, оскільки їх важко зреалізувати. Хоча, підкреслимо те і наголосимо на тому, що саме «Нагірна проповідь» є моральним кодексом християнства і саме її заповіді визначали світогляд перших християн. А якраз про «Нагірну проповідь» в даній програмі інформація взагалі відсутня. З огляду на те, вищезазначене «або», даний курс «Християнської етики», скоріше, буде повчати про іудейський Декалог як «десять основних заповідей християнства», ніж зауважувати на неприйнятті сучасним християнством положень «Нагірної проповіді». Мойсеїв Декалог ніколи християнським не був, бо він, згідно з Торою, є центром іудейського релігійного закону. Та й поняття «ближній» в іудаїзмі далеко не означає всіх і вся (як про це часто повчають

¹ Основы православной культуры – полный текст учебника для 4 класса // Православие и Мир. - 8 марта 2010 г.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravmir.ru/osnovy-pravoslavnoj-kultury-polnyj-tekst-uchebnika/>.

² Десять заповедей христианства: заповеди господ бога // православие и мир. -20 ноября 2012 г.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravmir.ru/desyat-zapovedej-zapovedi-gospoda-boga/>.

³ 10 заповедей Христа. Предписания, десять основных законов христиан: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://kevah.ru/health/10_commandments.html.

церковники) – під ним розуміється винятково іудей як одноплемінник і одновірець. Дискусія про поняття «ближній» не може тут спускатися на рівень суто загальнолюдських відносин і розглядатися, так би мовити, з позиції загальної моралі й етики. Загалом поняття язичник (гой) для іудеїв за змістом було синонімом таких понять, як грішник, нечистий. Але оскільки ставлення євреїв як обранців Божих до інших народів (цебто гойів) було більш, ніж зневажливе, то зрозуміло, що ті інші народи як народи не-Божі, не-обрані розумілися грішниками, при чому грішниками потенційними – за походженням, за природою.

«Десять заповідей» дані конкретно саме єврейському народу, іудеям. Читаючи Книгу Вихід (розділ 20 і далі), в цьому легко можна переконатися. Приміром, однією з Десятьох заповідей стоїть «Не вбивай!». Але це «не вбивай» сказане іудею, застерігало його від вбивства іншого іудея як його ближнього. Всіх інших, як читаємо про це в ряді місць Біблії, зокрема в Книзі Ісуса Навина, вбивати цілком прийнятно. Якби це було не так, то євреї ніколи не увійшли до так званої Землі Обітованої, оскільки не «звільнили» б її для себе від усіх колишніх її мешканців. Заповідь «Не вбивай!» не ставала євреям на заваді під час завоювання ними Ханаану: всі тамтешні язичницькі народи, від малого до старого, були знищені фізично (Пов.Зак. 20:16). Заповіді «не чини перелюбу!», «не кради!» також застерігають не чинити чогось подібного, але по відношенню до свого одновірця. Ну, а тут вже цілком конкретно: «Не свідкуй неправдиво на свого ближнього!», тобто на іудея; «Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невільниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!» (Вих. 20:13-17). Натомість, хто ближнім не є, а це – всі інші люди, язичники, їх майно «жадати» не забороняється. Все, що належало вбитим хіттеянам, амореянам, ханаанеянам, періздеянам, хіввеянам, євусеянам (їхні землі, міста, будівлі, поля, господарства) під час завоювання Ханаану перейшло у власність євреям.

«Десять Заповідей» скроплені кров'ю десятків тисяч забитих «богообраним народом» людей, при чому, навіть з числа своїх одноплемінників, яких обвинувачували у безбожжі (див.: Вих. 32:25-28). «І сказав він (Мойсей – П.П.) до них (євреїв): Так сказав Господь, Бог Ізраїлів: Припашіть кожен меч свого на стегно своє, перейдіть, і верніться від брами до брами в таборі, і повбивайте кожен брата свого, і кожен приятеля свого, і кожен ближнього свого. І зробили Левіїні сини за словом Мойсеевим. І впало з народу того дня близько трьох тисяч чоловіка» (Вих. 32:27-28). Зверніть увагу: в один день було вбито «близько трьох тисяч»! Мойсееве П'ятикнижжя цілком можна розглядати, як історію геноцидів, масових вбивств, санкціонованих іудейською релігією. Про це воліють не особливо поширюватись, аби не ламалась традиційно «висока» уява про «гуманізм», «високоморальні» підвалини Біблії. Не думаємо,

що викладач цього курсу буде зауважувати на цих випадках, хоча вони напряду стосуються етики.

Головні заповіді християнства викладаються у «Нагірній проповіді». Її центр складають, так звані, «заповіді блаженства», зокрема «блаженства бідних». Ідея матеріальної бідності (не якоїсь там абстрактної «бідності духом») є основою всієї Євангелії, лейтмотивом усього християнського віровчення. Євангельський Спаситель повчає, що його послідовником може стати лише та людина, яка, за прикладом його самого, зречеться всього земного (Мт. 6:24; Лк. 16:13; Ів. 15:19; Рим. 12:2; Як. 4:4), «зненавидить себе» в цьому світі, руйнуючи всі можливі зв'язки зі світом (Мт. 16:24-25; Мк. 8:34-35; Лк. 9:23-24), у тому числі й відносини з нехристиянами, і навіть зі своїми рідними, якщо ті не поділяють християнського світогляду (Євангелія в такому випадку закликає «ненавидіти рідних» (Мт. 10:35-37; Лк. 14:26)).

Перші палестинські християни не випадково називали себе «єбїонїтами» (від староевр. *עֲבֻדֹנַי* – жебрак, неїмущий), оскільки вони насправді були «бідними» (Мт. 6:19; Лк. 14:33; Дії 2:44-45). «Бідні» як самоназву євангельських віруючих вживає євангельський Спаситель (Мт. 19:21; Мк. 10:21; Лк. 18:22). Знаходимо її й в ап. Павла в Гал. 2:9-10. «Бідними» називає християн відомий християнський апологет II-III ст.ст. Марк Мїнуцій Фелїкс (Октавій, розділ XXXVI). З огляду хоча б на таку обставину, сьогоднішнє християнство важко назвати євангельським чи апостольським.

Етика традиційного християнства часто несумїсна з етикою християнства перших столїть. Дана програма це не враховує. Для Христа, у світлі скорого кїнця свїту, не існує багатства праведного. Його «неправедність» витїкає з того, що будь-які матеріальні статки заважають їх власнику реалїзуватись як «образу» і «подобї» Божої. Тому від власності слід звільнитись. І якщо правовірні їудеї розумїли багатство, як винагороду від Всевишнього за праведність, а бідність – відповідно, як покарання за грїхи (принаймні, так це витлумачує їудейська Бїблїя), то Ісус, керуючись ідеями євангельського есхатологїзму, змінює їхню полярність, витлумачуючи тепер матеріальне багатство – злом, а матеріальну бідність – добром. Якщо Тора спонукала людину бути праведною, бо ж тоді Бог обїцяє благословляти їудея матеріально, то Христос навпаки – прагне привести людину до повної бідності, яка тепер одна вважається благом, констатується, як стан блаженства. За Євангелїєю, тільки бідність виступає запорукою праведності, єднає людину з небесним.

У «Нагірній проповіді» Ісус проголошує свою позицію так: «Блаженні убогі, – Царство Боже бо ваше. Блаженні голодні тепер, бо ви нагодовані будете» (Лк. 6:20-21). Далі, у цьому ж тексті, він говорить про засмучених (вірш 21), в яких, згідно з контекстом проповіді, ми вбачаємо, власне, тих же само неїмущих, тому що засмучені вони своїм соціальним становищем і тією несправедливїстю, яка постійно спїткає їх. Потїм

наводяться слова осуду на всіх багатіїв. «Горе ж вам, багатіям, бо втіху свою ви вже маєте. Горе вам, тепер ситим, бо зазнаєте голоду ви». А оскільки багатство веде до розкоші, то «горе вам, що тепер потішаєтеся, бо будете сумувати та плакати» (вірш 25).

Ісусові уявлення про багатство і бідність у пізнішому християнстві були, як по команді, суттєво переглянуті, внаслідок чого й «Нагірна проповідь» змінила свій статус, перетворившись з «морального кодексу» християнства на якусь абстракцію. Про віровчення Христа стали говорити, як про вищий моральний ідеал, який хоча й є сповна нездійсненним, однак до реалізації якого повинні прагнути всі християни. Подібне прагнення ні до чого не зобов'язує: можна прагнути, мріяти все життя щось зробити, але так цього і не зреалізувати. Наприклад, багато курців впродовж життя прагнуть кинути палити, але мало кому це вдається – вони у своїх прагненнях залишити цю згубну звичку продовжують палити. Щось подібне відбувається й у християнстві. Більшість християн не живуть християнським життям, не тримаються настанов Нового Завіту, бо мало з них знайдеться таких, хто бодай раз у житті прочитав його від початку до кінця, при цьому прочитав вдумливо, а не сліпо.

Первісне євангельське християнство визначало «справедливість» однією з характеристик Бога як уособлення вищого Добра. Відтак будь-яка нерівність між людьми – майнова, соціальна, статєва, расова розумілась, як несправедливість. Новий Завіт повчає, що перший чинник, який віддаляє людство від Бога і, як наслідок, веде його до занепаду, є поділ людей на багатих і бідних. А оскільки майнова нерівність – це найголовніша з несправедливостей, що відмежовує людей від божественного, є фактором моральної деградації суспільства, хибних і несправедливих відносин у його сферах, Ісус із Назарету приходив висновку (і це добре видно на підставі синоптичних текстів), що якщо перетворити всіх на бідних і в такий спосіб знищити багатих як соціальне явище, як клас, то людство прийде до гармонії і з небесним, і в межах себе самого. Про щось таке свого часу мріяли Піфагор і Платон, а пізніше – Т. Мор і Т. Кампанелла. Подібну ідею прагнули впровадити більшовики, щоправда насильницькими, репресивними методами, зауважуючи при цьому, що комуністична ідеологія є дуже близькою до євангельської, що дозволило комуністам говорити про Ісуса Христа як про «першого комуніста»⁴.

Євангелія в частині «зречення світу» повсякчас складає проблему для віруючих, оскільки ставить їх перед безкомпромісним вибором – або повне зречення світу, всіх земних благ і в такий спосіб, за закликом Христа, догодити Богові, або залишити все, як є – жити так, як живе більшість людей у світі. Усвідомлюючи важкість подібного вибору, чимало християн завжди прагнуть «обдурити» Бога, воліють перекрутити

⁴ Бондарев Виктор. Иисус был коммунистом и не любил капитализм // Куранты. – ґ1 83 (448). – 25 сентября 1992 г.; Геннадий Зюганов: Иисус Христос – первый коммунист: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=unJ7oMgGh3I>.

настанови священних текстів таким чином, щоб або їх пом'якшити, або за можливості перевести у статус рекомендацій. Останнє ми якраз спостерігаємо на прикладі «Нагірної проповіді», яку церковники вивели зі статусу головного закону християнства, перетворивши на нездійснений, а тому й необов'язковий для виконання моральний ідеал⁵.

Але, якби ось так ставилися до євангельського віровчення віруючі перших століть, то не було і християнського інституту мучеництва, тому що в особливих ситуаціях достатньо було відмовитись «нести ярмо Господнє в цілості»; не відбулося б і розп'яття Ісуса Христа, оскільки він, бачачи загрозу своєму життю, міг підкоригувати своє кредо таким чином, щоб його світоглядна позиція балансувала на межі компромісів із правовірними «ближніми», щоб його поведінка й проповіді не обурювали іудеїв. Все це запросто можна було б «обіграти» відповідно підібраними настановами віровчення. Наприклад, ніщо не забороняє робити все в угоду ворогам, чинити все «по-доброму», «в любові», як вони бажають, бо сказано: «Любіть ворогів своїх, ... творіть добро тим, хто ненавидить вас» (Мт. 5:44), оскільки, «...роблячи це, ти згортаєш розпалене вугілля йому на голову» (Рим. 12:20). Подібне можна подати, як виконання заповіді Христа бути «мудрими, як змії» (Мт. 10:16).

Так, це – софістика чистої води! Проте саме таким чином часто й діють сучасні віруючі, обходячи заповіді Святого Письма, скидається їх виконання на анекдотичне «якщо не можна, але дуже хочеться, то можна». Що ж тоді залишається від євангельської моралі? І чи можна сповна говорити в сучасному сенсі про християнську мораль, коли в ній насправді Євангелія присутня частково, а те що наявне – правлене-переправлене до такого вигляду, що різниця між світською і християнською мораллю стає умовною? – А залишається те, що є підігнаним під стандарти світу, залишається зручне, вигідне, відредаговане, модернізоване християнство – християнство, яке лише теоретично, умовно можна назвати Тілом Христовим, а в дійсності це цілком земна, цілком від «світу цього» структура влади, яка перебуває в гармонії з «владою кесаря», а відтак, перефразовуючи слова ап. Якова, водить «дружбу зо світом» (Як. 4:4). Більшість сучасних християн аж ніяк не бентежить, «що дружба зо світом, то ворожнеча супроти Бога... Бо хто хоче бути світові приятелем, той ворогом Божим стається» (Як. 4:4). Чимала частина вірян цього навіть і не знає, бо вибудовує собі християнство не текстами Писання, а поширюваними Церквою буклетами, брошурками «для духовного читання», молитовниками, трєбниками, календарями церковних свят, купівлею хрестиків, свічок та іконок.

⁵ Стотт Джон Р. Нагорная проповедь Христианская контркультура (пер. Лейтанс) // Либрусек. Много книг: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.rus.ec/b/310776/read>; емберс Освальд. Размышления о Нагорной проповеди // Христианская страничка: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.blagovestnik.org/books/00267.htm>.

А як ставитись до того, що й понині у християнстві віруючих звать «рабами»? Християнство повчає, що Бог є Любов'ю, уособлює вище Добро. Тоді, на якій підставі християни є «рабами Божими»? Тут одне з двох: або Бог є «рабовласником» і насправді уособлює якесь «вище рабство», що саме по собі спростовує його розуміння, як істинної Любові; або він є Любов'ю, тоді він не може водночас бути «рабовласником»? Назва християн «рабами» сьогодні звучить дуже образливо. Відспівуючи бійців АТО на Майдані їх при цьому образливо йменують «рабами Божими», нехтуючи цим їх людською гідністю. Зазначимо тут принагідно, що Свідки Єгови, окрім цього, називають своїх служителів, які виконують функції єпископів чи пресвітерів, «наглядачами» (російською – «надзирателями»). А це, погодьтеся, звучить взагалі дико, якоесь по-в'язничному. Навіть якщо й зважити, що під «рабством» зазвичай розуміється «послух», «вірність» віруючого Божій волі, то все-одно факт залишається фактом – християни є «рабами Божими», хоча на підставі Євангелії їх можна було б назвати інакше, скажімо, «друзями Божими» (Ів. 15:14) чи «співробітниками Божими» (1 Кор. 3:9). Подібна «рабська» психологія вигідна у першу чергу церковникам, оскільки ті, принижуючи віруючих, називаючи їх до всього ще й своїми «синами» і «доньками», вивищують так свою значущість, здобуваючи в такий спосіб собі якоесь право панувати над ними як «стадом Христовим» (і часто не лише духовно).

Не дивно, що християнські цінності дана програма зводить до розуміння якоїсь «розлогої любові», яка спонукає прощати всіх і вся, бо ж, мовляв, так, певно, й мусить здобуватися «покірна мудрість», «перемога добра над злом» і «високодуховність» (див.: «Змістовний модуль 5»). Читаємо і про «смиріння» як «послух», і про «співчутливе ставлення до ближнього», і водночас про «шанобливе ставлення» до нього, і навіть про «безупереджене та шанобливе ставлення до інших», що слід розуміти, як «духовні цінності терпіння». На справді під вивіскою подібної «високодуховності» слухачам курсу планується прищепити викривлене уявлення про християнські цінності – ідеї про якоесь всепрощення, про смирення й послух перед кліром, про любов до ворога як безупереджене ставлення до нього.

Про яке, власне, «безупереджене та шанобливе ставлення до інших» може бути мова, коли частина нашої території зараз окупована Путіно-Кириловою православною Росією? Кому на руку всі ті «цінності» у версії «шанобливого ставлення» до ворога? – Винятково ворогам України! Тільки Росії разом з її московським православ'ям вигідно, щоб серед українців формувався, такий собі, «всепоощенський» світогляд із його некритичним ставленням до агресора, окупанта.

Подібні ідеї неприйнятні для їх поширення серед українського суспільства, зокрема у світській школі, оскільки вони у своїй основі виховують «слабкого», соціально «неповноцінного» громадянина,

привчають неадекватно оцінювати зло, пасувати перед ворогом. Це зовсім не означає прийняття іншої крайності – чогось, на зразок, культу «надлюдини» в дусі Ніцше чи Шопенгауера. Ходить про об'єктивне викладання тих цінностей, морально-етичних норм, які складають основу всієї західної цивілізації як цивілізації «християнської».

З усього видно, що в даному курсі «Християнська етика в українській культурі» мова буде йти про ті цінності християнства, які Церква від часів Константина Великого вибудувала під стандарти світу (і продовжує це робити й понині), у такий спосіб випрацьовуючи інше християнство, яке віроповчально, організаційно, інституційно мало вже нагадує християнство апостольських часів, якщо не сказати більше – те, що сьогодні у переважній більшості ми розуміємо, як християнство, насправді має до нього лише умовне, номінальне відношення. Беззаперечним підтвердженням цьому постають факти викривлення церковниками ряду текстів Нового Завіту, зокрема положень «Нагірної проповіді».

Підкреслимо, все вищезазначене не слід розуміти, що ми тут даємо рекомендації перепрацювати дану програму таким чином, щоб курс «Християнська етика в українській культурі» тепер став подавати, на відміну від православної етики, тепер вже етику євангельську чи новозавітну. Ми проти використання жодним чином освітянської кафедри для проповідування, популяризації тієї чи іншої конфесійно-релігійної системи. Завдання школи – об'єктивно, неупереджено, толерантно висвітлювати релігію як суспільне, соціальне, культурне явище, як частину духовної культури людства, не збочуючи це висвітлення до рівня конфесійної заангажованості. Цілком достатньо вивчати «християнську етику» на заняттях із релігієзнавства, філософії й етики, а «українську культуру» – на курсах культурології, етнології. Та й назва курсу вимагає насамперед визначення того, що є «українська культура» в її змісті, структурі, розвитку, а вже в контексті цього розкривати місце в ній питань християнської етики.

У «Змістовному модулі 4», який, за задумом розробників, мусить висвітлювати «християнські настанови, обряди та народні звичаї як осереддя української культури» знаходимо суто православні викладки (і все це взагалі без релігієзнавчого аналізу) про «ім'я особи як параметр Ангела Хранителя», про «способи вибору ім'я новонародженому», про «ім'я як інформаційна матриця» (остання з якогось дива йде з припискою російською «Как вы яхту назовете, так она и поплывет»), про «хрещення новонароджених і дорослих», про «хрестини», про «церковне вінчання: надівання і обмінювання перстнями (так в оригіналі, хоча українською слід писати «перснями» — П.П.), передшлюбний перстень, рушники, «взірці» для молодят, вінці, «св'яте (правопис оригіналу – П.П.) письмо» для жінки, спільний келих, поєднання рук молодих, зняття вінців і многоліття. Взаємний поцілунок», про «проводи тіла померлого для погребіння».

Все означене для викладання розробники, певно, переписали з якихось церковних (а з огляду на помилки правопису, то здебільшого російськомовних) видань, на кшталт «Закону Божого», «Канонічних правил Православної Церкви для мирян» чи якихось «Пам'яток православного християнина про деякі основи і правила церковного життя». До чого все це в «християнській етиці»?

А якими міркуваннями користувалися автори програми, коли розписували модулі 6 і 7), в яких обстоюється, з одного боку, православне віровчення про церковні свята, церковні служби, «святкові страви християн», про «християнські пости» і «дні ситої їжі», а з іншого боку, йдеться про «прикмети, «звичаї», «прислів'я» і (увага!) про «спостереження» за погодою: про християнський і народний календарі, про «зимове і літнє сонцестояння», «весняне і осіннє рівнодення», про «етимологію назв місяців року та фенологічні дні»? А для чого наводити практично поденний календар православних свят, як не для оправославлення слухачів даного курсу? Певно, це надто «важливі» питання «Християнської етики в українській культурі», якщо їм відводять аж два модулі, загальною кількістю в 10 аудиторних і 4 самостійних годин (для порівняння, на «християнську етику людських взаємин», тобто, по суті, на все те, на чому мусить ґрунтуватися й концентруватися весь курс, відведено тільки 1 модуль – 4 і 2 години відповідно (див. модуль 5). При цьому складається враження, що в аудиторії, якій адресується курс «Християнська етика...», навчаються лише православні. Чи не внесе це заглиблення в православність міжконфесійне протистояння в аудиторії, несприйняття її частиною того предмету, який викладається. Відчувається однобічна конфесійна заангажованість авторів програми.

«Змістовний модуль 8» присвячений «християнському етикету», «нормам і правилам ввічливості в християнстві», щоправда заявлене, з одного боку, зводиться до розкриття християнських чеснот, а з іншого боку, до з'ясування окремих людських почуттів, емоцій, розкриттю, «почуття власної гідності» і водночас «почуття своєї особистої гідності». Сама ж тема етикету нерозкрита. «Змістовний модуль 9» остаточно підкреслює загальну недолугість, теоретичну безграмотність, повну нерозкритість усього курсу. За логікою цей модуль мусить бути підсумковим. На практиці жодних висновків він не має. На противагу цьому, тут ми знаходимо якусь програму глобальних рекомендацій і застережень зі «збереження та популяризації християнської етики як могутнього духовно-творчого потенціалу традиційної української культури». Замість того, щоб хоча б у заключному модулі нарешті зауважити на теоретичних засадах етики, подати ґрунтовний аналіз християнської етики, тут читаємо про «походження української нації, розселення, характерні риси побуту», про «місце і роль релігії в українській культурі», про «особистісні та професійні характеристики вчителя курсу», навіть про «теоретико-методологічні основи викладання

курсу «Основи християнської етики в українській культурі», теоретичними засадами якого програма нехтує.

Але найбільш «унікальним» виявився «Змістовний модуль 2». Він спрямований на викладання «сутності моральних правил в українській культурі. Моралі і її ролі в суспільстві та особистому житті людей», а поруч таких «нагальних» положень для нашого сьогодення, як то «християнізація освіти, виховання, науки, мистецтва і культури». Переконаємося, що розробники програми позитивно ставляться до процесів подібної «християнізації», оскільки одне з контрольних питань до курсу також присвячене цій проблемі – «Основні ознаки християнізації освіти, виховання, науки, мистецтва і української культури». Проте, що то за «ознаки», не кажучи вже про саму «християнізацію», з програми з'ясувати так і не вдається?

Але світську освіту і науку християнізувати не можна в принципі – їх можна тільки знищити. Може замість безглузвих розмов про якусь там «християнізацію» освіти і науки слід було б нарешті почати зауважувати на іншій проблемі, якої церковники воліють уникати – оморальненні самого християнства. А то з огляду на поведінку переважної більшості віруючих, в тому числі й кліру, обстоюване ними християнство явно не дотягує до статусу морального авторитету українського суспільства. Про яке там відродження українського суспільства, його оморальнення може йти мова, коли ті, хто беруться його оморальнювати не вважають, що мусять почати це робити із себе.

Що можуть дати світській школі, українському суспільству різні курси, на зразок цього, коли сама Церква нездатна виконувати морально-виховну функцію в середовищі своїх вірян. За чверть століття нашої Незалежності Церкви – всі традиційні християнські конфесії в Україні – так і не спромоглися реалізувати «духовне відродження», «моральне становлення» українського суспільства, хоча для цього в них існували (й існують) всі необхідні умови, а православ'я, зокрема домінуюче в нас Московське православ'я, починаючи з рівня церковного керівництва до всього ще й мало спайку з владою (як на національному, так і регіональному рівнях). Дехто з церковників вважає, що належить перед цим одержавити християнство, переписавши під це Конституцію, а ось вже тоді Церква візьметься за оморальнення суспільства, його християнізацію «по-справжньому».

Яким критерієм послуговуються ті, хто зауважує, що кількість православних в Україні з кожним роком збільшується; що Україна є чи не найбільшою християнською країною Європи (а то й взагалі — найхристиянськішою країною у світі⁶ чи «православною країною,

⁶ Журналист Алена Березовская: «Настоящих православных христиан в Украине больше, чем в любой другой стране мира» // Релігія в Україні. – 16 05 2013: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/interview/21898-glavnyj-redaktor-the-kiev-times-alena-berezovskaya-nastoyashhix-pravoslavnyx-xristian-v-ukraine-bolshe-chem-v-lyuboj-drugoj-strane-mira.html>.

яка процвітає»⁷); що у нас християни складають більшість населення, а православних чи не аж до 70-80% від його (населення) загальної кількості⁸? Покажіть хоч де, в чому ця християнськість проявлена? Де ту православність видно на рівні суспільства: на прикладі чиновництва, правоохоронної системи, бізнесу і головне – церковників і мирян? Ми – одна із найкорумпованіших країн. Якщо оцінки авторів Програми виводяться із суто показушної набожності, якщо за основу береться якась суха обрядовість, формальний церемоніал, то подібне навряд чи можна називати християнством. Це – всього лише «атеїстичне» чи «безбожницьке» християнство, яке до християнства як такого має лише найвіддаленіше відношення. Якщо в нас така шалена кількість віруючих, то чому ТОДІ Україна займає «рейтингові» місця у світі з корупції, порушення прав людини або за рівнем аморальності⁹?

Навряд чи викладання основних ознак християнізації освіти і науки викладач курсу «Християнська етика в українській культурі» почне на прикладах життя й діяльності таких видатних вчених і просвітителів, як Миколай Коперник (1473–1543), Мігель Сервет (1511–1553), Джордано Бруно (1548–1600), Галілео Галілей (1564–1642), а поруч П'єтро д'Абано (1250–1316), Данте Аліг'єрі (1265–1321), Чекко д'Асколі (1269–1327). Декотрі з них справді виявилися «палкими» прихильниками «християнізації» науки: за наукові погляди Церква спалила їх живцем (правда, в «гуманний» спосіб – перед стратою священники проінформували, що роблять це виключно «в любові» і з «піклування» про спасіння їхніх душ). До слова кажучи, тема католицької і православної інквізиції, релігійного фундаменталізму, нетерпимості до інакшовіруючих, інакшодумаючих також повною мірою стосується курсу «християнської етики». Однак і про це укладачі курсу нічого не сказали.

Ознаки «християнізації» освіти в Україні можна побачити вже сьогодні. «Основи християнської етики» в українських школах почали викладати аж у 1992 році, а практично з 2000-х років у ряді університетів, у тому числі й національних, кафедри філософських дисциплін отримали до своїх назв уточнююче доповнення «і теології»¹⁰, а то й прямо поруч із філософськими кафедрами були відкриті теологічні (наприклад, у Міжрегіональній Академії Управління персоналом запрацювала «кафедра українського православ'я та теології»). «Оновлені» кафедри у такий спосіб були перетворені на кафедри «філософії, релігієзнавства і теології»,

⁷ Кучма заявив, що не знає жодної православної країни, яка процвітає // Релігійно-інформаційна служба України. – 12-09-2013: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/53642/.

⁸ У Росії кількість православних подається практично така ж само [див.: Скільки православних в Росії? // Православие и мир. – 08 июля 2013 г.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravmir.ru/skolko-pravoslavnykh-v-rossii-2/>].

⁹ Українці – на 13 місці в світі за порочністю // Українська правда. – Неділя, 30 червня 2013: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/06/30/6993222/>.

¹⁰ У Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича цілий філософський факультет було перепрофільовано у філософсько-теологічний.

«релігієзнавства і теології», «культурології і теології» і т. д. Деякі виші України сьогодні вже на повну готують богословів. Що це, як не християнізація освіти? І кому і для кого вони готують таких фахівців, де вони знайдуть прихисток із своєю теологічною освітою? Теології взагалі немає: вона конфесіоналізована. То ж і православні, і римо-католики, і греко-католики готують собі теологів у своїх духовних навчальних закладах, готують на основі конфесійно продуманих навчальних програм, а не на основі якогось десятка теологічних курсів, якоїсь теологічної освіти взагалі.

Пропонована програма курсу «Християнська етика в українській культурі» приголомшує своєю мовною безграмотністю, загальнофілософською й релігієзнавчою неосвіченістю її укладачів, елементарним незнанням ними Біблії. Складається враження, що вони її взагалі не читали. Про що можна говорити, коли список рекомендованої літератури розробники сформували аж із 7 (!) джерел, частина з яких до християнської етики має або опосередковане відношення¹¹, або ж взагалі не має жодного¹². Єдине джерело, яке стосується даного курсу – це московсько-православна брошура «Християнські цінності в освіті та вихованні», обсягом в 40 сторінок (автор – О. Дроздовський)¹³, яку рекомендує в тому числі й для світських навчальних закладів Синодальний відділ релігійної освіти, катехизації і місіонерства Української Православної Церкви (Московський Патріархат)¹⁴. Останнє не може не наводити на певні думки про те, яка саме православна конфесія стоїть за цим курсом, бачення якої етичних проблем буде викладатися в навчальній освіті України. А де ж у списку рекомендованої літератури праці із самої етики, де з релігієзнавства, культурології, української історії, етнології й етнографії? Вже хоча б одну з них, враховуючи назву курсу – «Християнська етика в українській культурі», все таки слід було б згадати.

Прорецензована нами програма надто примітивна, написана нашвидкуруч, непрофесійно. Відстежується дилетантизм, некомпетентність у питаннях етики її авторів, відсутність загальної філософської і релігієзнавчої грамотності у них. Наприклад, з-поміж теоретичних положень, перерахованих у блоці «Компетентності, що набуті особою після опанування теоретичного матеріалу курсу», знаходимо й таке: «Головні чинники морально-естетичного¹⁵ самооздоровлення,

¹¹ Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності. – К., 1996. – 323 с.; Вознюк А. П. Християнське виховання молоді // Просвіта. – 2003. – № 4. – 22 с.

¹² Матвієнко П. І., Мирошніченко В. І., Тарасовська Л. Г. Народний календар. Полтава. 2003. – 235 с.; Громадська думка про релігію і Церкву в Україні (соціологічні дослідження Центру ім. О. Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2004. – № 3 (51). – С. 30-40.

¹³ Дроздовський О. М. Християнські цінності в освіті та вихованні. – Біла Церква: Єпархія УПЦ, 2004. – 40 с.

¹⁴ Синодальний відділ релігійного образования, катехизации и миссионерства Украинской Православной Церкви // Українська Православна Церква. Офіційний веб-сайт: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/article/sinodalnyi-otdel-religioznogo-obrazovaniya-katekhizatsii-i-missionerstva-ukrainskoi-pravosla>.

¹⁵ Курсив наш.

збереження і розвитку національної свідомості та духовності народу». Проте судячи з того, що програма взагалі не торкається питань естетики, естетичного виховання, та й саме слово «естетика» не вживається, на думку приходить одне – автори курсу або сплутали «естетику» з «етикою», або для них «етика» й «естетика» поняття тотожні. Ми вже не будемо тут зауважувати, що розробники програми плутаються у назві курсу. У «Змістовному модулі 9» предмет називається «Основи християнської етики в українській культурі», а на титул чомусь виводиться інша назва – «Християнська етика в українській культурі».

Програма курсу «Християнська етика в українській культурі» підходить хіба-що для викладання на якихось «православних просвітницьких курсах» чи «курсах катехизаторів». У запропонованому вигляді цю навчальну дисципліну неприпустимо впроваджувати ні в якості «навчального предмету в загальноосвітніх школах та навчальної дисципліни у вищих педагогічних навчальних закладах», як про це читаємо у блоці «Цілі і задачі курсу», ні тим більше використовувати її «в навчальному процесі курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників обласних закладів післядипломної педагогічної освіти», як зазначено на стор. 2. Маємо тут ще таке питання до розробників. То ця програма розрахована для викладання де? – У загальноосвітніх школах і педагогічних вишах чи таки на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників?

Програма курсу «Християнська етика в українській культурі» не відповідає рівню «курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників обласних закладів післядипломної освіти», як на цьому наголошують її розробники на титульній сторінці, якщо не сказати більше – цей предмет взагалі не можна впроваджувати у світських навчальних закладах всіх категорій і ступенів.

Але, навіть попри видимі недоробки, помилки, безграмотність, порушення принципу позаконфесійності й неупередженості, директор Інституту інноваційних технологій і змісту освіти О. А. Удод у листі до «ректорів (директорів) обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти» від 31 жовтня 2011 року No 1_4/18-3417 все-одно рекомендував дану програму «зادля використання її при розробці робочих навчальних програм та навчально-тематичних планів освітньої діяльності курсів підвищення кваліфікації вчителів загальноосвітніх шкільних предметів»¹⁶. Чим керувалося Міністерство освіти і науки, коли таке ухвалювало – не зрозуміло? Але факт залишається фактом: у фарватері процесів християнізації освіти і науки стоять чиновники від освіти і науки.

¹⁶ Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України Інституту інноваційних технологій і змісту освіти від 31 жовтня 2011 року № 1_4/18-3417 «Щодо навчальної програми дисципліни «Християнська етика в українській культурі» // Головбух24: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://golovbukh.ua/regulations/1521/8456/8458/469270/>.

А, як доводить наш український досвід, чиновництву зазвичай байдужа доля української освіти і науки.

Українська освіта і наука, не отримуючи достатнього фінансування, на превеликий жаль, поступово вмирає. Курси ж, на зразок «Християнської етики» лише прискорять цей процес, перетворюючи освіту й науку щось на зразок «церковно-прихідських шкіл», а освітян і науковців – на «рабів Божих». Хто не розуміє цього – нехай ще раз уважно перечитає Статтю 35 Конституції України: «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви».

Загальний контекст національно-культурного відродження українського народу не слід зводити винятково до відродження християнської моральності, а національно-культурний ренесанс українського народу – до християнізації України, опрацювання українців.

5.5 ПРАВОСЛАВ'Я УКРАЇНИ і НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА *(Олександр Саган). Науково-експертний матеріал для Служби безпеки України*

Чи можна і чи потрібно розглядати події внутрішньоцерковного і міжцерковного православного життя України через призму національної безпеки? Наявними якими є больові точки у відносинах Української держави і православних Церков? Чи працює в Україні законодавство, яке регулює державно-церковні відносини і чи є воно україноцентричним? Ці та інші питання були об'єктом розгляду експертного Круглого столу на тему: «Боротьба ідентичностей у православ'ї України після «Революції гідності»: аспект національної безпеки», який відбувся в Києві 1 липня 2014 року. Організаторами заходу виступили Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка та Українська Асоціація релігієзнавців. У роботі Круглого столу, окрім представників організаторів цієї конференції, взяли участь експерти із УПЦ КП, УПЦ МП, всеукраїнського православного братства Андрія Первозванного УПЦ КП, науковці та громадські діячі з різних міст і регіонів країни, інші зацікавлені особи.

На Круглому столі було зазначено, що релігійний чинник довгий час залишався на периферії осмислення Україною своєї національної безпеки. Як фактор державної безпеки, власне релігійний чинник навіть не потрапив у концепцію (основи державної політики) 1997 року. В ній йшлося про духовність взагалі. І лише вже у концепції 2003 р., як і в Законі України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.) релігійний чинник виокремлюється із загальних «духовних цінностей», а останні потрапляють вже у розряд «національних інтересів». Стаття 7 цього закону вирізняє серед загроз національним інтересам і національній безпеці